

καὶ παραστάσεις ἢ ἐνοράσεις ἀπὸ τὸν κόσμον μὲ τις αἰσθήσεις. Ἡ αἰσθητικότητα εἶναι ἡ γνωστικὴ δύναμις τῶν πρώτων ἀμέσων γνώσεων μας, τῶν αἰσθητικῶν γνώσεων.

Οἱ πρώτες αἰσθητικὲς γνώσεις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ νοολογισμό (Rationalismus) καὶ τὸν ἐμπειρισμὸ εἶναι ἀπλῆς κι' ἔχουν ὡς πηγὴ τους γιὰ τὸ νοολογισμό τὸ πνεῦμα καὶ γιὰ τὸν ἐμπειρισμὸ τὴν αἰσθητικὴ ἐμπειρία. Κατὰ τὸν κριτικισμό ὅμως τοῦ Κάντ οἱ γνώσεις αὐτὲς δὲν εἶναι ἀπλῆς, εἴτε καθαρὰ πνευματικὲς (νοολογισμός), εἴτε καθαρὰ ἐμπειρικὲς (ἐμπειρισμός), ἀλλὰ σύνθετες ἀπὸ δυὸ στοιχεῖα, ἓνα καθαρὰ πνευματικὸ κι' ἓνα καθαρὰ ἐμπειρικόν. Ἡ Κ. Κ. Λ. τοῦ Κάντ ἀρχίζει μὲ τὰ περίφημα λόγια «Πῶς ὅλες οἱ γνώσεις μας ἀρχίζουν μὲ τὴν ἐμπειρία, δὲν ὑπάρχει γι' αὐτὸ καμμιά ἀπολύτως ἀμφιβολία... Ἄλλ' ἂν ὅλες μας οἱ γνώσεις ἀρχίζουν μὲ τὴν ἐμπειρία, αὐτὸ δὲ θὰ εἴπῃ, πῶς καὶ πηγάζουσι ἀπὸ τὴν ἐμπειρία...». Ἐτσι ἀπὸ τις πρώτες γραμμὲς τῆς κριτικῆς τοῦ ὁ Κάντ συντρίβει τὸν ἐμπειρισμὸ καὶ οἰκοδομεῖ μιὰ νέα γνωσιολογικὴ θεωρία, ποὺ διαφέρει καὶ ἀπὸ τὸν ἐμπειρισμὸ καὶ ἀπὸ τὸ νοολογισμό τῆς προκαντιανῆς ἐποχῆς καὶ ποὺ βεβαιώνει, πῶς ἡ καθαρὴ αἰσθητικὴ γνώσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σύνθεσις δυὸ στοιχείων, ἑνὸς καθαρῶ πνευματικοῦ καὶ ὑπερεμπειρικοῦ στοιχείου κι' ἑνὸς καθαρῶ αἰσθητικοῦ κι' ἐμπειρικοῦ στοιχείου· τὰ δυὸ αὐτὰ στοιχεῖα ὁ Κάντ ὀρίζει μὲ τοὺς δυὸ Ἀριστοτελικούς ὄρους μορφή καὶ ὕλη. Ἡ καθαρὴ αἰσθητικὴ γνώσις τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι σύνθεσις τῆς μορφῆς καὶ τῆς ὕλης τῆς αἰσθητικότητος.

Ἐπὶ τῆς αἰσθητικότητος, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, εἶναι οἱ πρώτες-πρώτες ἀμέσες αἰσθητικὲς ἐντυπώσεις μας ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τοῦ κόσμου, δηλαδὴ τὰ αἰσθήματα, ποὺ γεννᾶ μέσα στὴ γνωστικὴ συνείδησή μας ὁ αἰσθητὸς κόσμος. Μορφή τῆς αἰσθητικότητος εἶναι οἱ καθαρὲς ἀπριόρι αἰσθητικὲς ἐνοράσεις, ποὺ εἶναι μέσα στὴ γνωστικὴ αὐτοσυνείδηση λογικὰ πρὶν ἀπὸ τὰ αἰσθήματα καὶ συνεπῶς εἶναι τελείως ἀνεξάρτητες ἀπὸ τις πρώτες αἰσθητικὲς καὶ καθαρὰ ἐμπειρικὲς μας ἐντυπώσεις (τὴν ὕλη τῆς αἰσθητικότητος). Μὲ τὴ μορφή οἱ πολλαπλῆς καὶ διαφορετικὲς πρώτες αἰσθητικὲς κι' ἐμπειρικὲς μας ἐντυπώσεις ὑπάγονται στὴ συνθετικὴ ἐνότητα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς γνωστικῆς συνείδησης σύμφωνα μὲ ὠρισμένες σχέσεις. Ἡ μορφή εἶναι ἡ συνειδησιακὴ συνθετικὴ ἐνότητα, ἡ συστηματοποίηση καὶ ἡ τάξις τῶν πρώτων ἐμπειρικῶν ἐντυπώσεων, ὁ νόμος μέσα στὸν κόσμον τῆς αἰσθητικότητος. Ἡ ὕλη εἶναι τὸ χάος καὶ ἡ μορφή ὁ κόσμος. Ἡ μορφή εἶναι αὐτό, ποὺ προσδιορίζει τὴν ὕλη, καὶ ἡ ὕλη αὐτό, ποὺ προσδιορίζεται. Συνεπῶς ἡ μορφή εἶναι ἡ προσδιοριστικὴ ἀρχὴ τῆς ὕλης.

Οἱ καθαρὲς ἀπριόρι αἰσθητικὲς ἐνοράσεις, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι δύο ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος. Ὁ χῶρος εἶναι ἡ καθαρὴ ἀπριόρι ἐνόρασις τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως τοῦ κόσμου. Ὁ χρόνος εἶναι ἡ καθαρὴ ἀπριόρι ἐνόρασις τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως τοῦ κόσμου.

Ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας ὕλου τοῦ κόσμου καὶ

ὄλων τῶν ἐποχῶν εἶναι τὰ προβλήματα τῆς φύσης τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Στὴν προκαντιανὴ φιλοσοφία ὁ ἐμπειρισμὸς (Hume) ἔδεχόταν, πὼς ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος εἶναι ἐμπειρικὲς ἔννοιες· ἀντίθετα ὁ νοολογισμὸς (Leibniz) ἔδεχόταν, πὼς ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος εἶναι διαλεκτικὲς ἢ γενικὲς ἔννοιες τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ.

Ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, κατὰ τὸν Κάντ, δὲν εἶναι οὔτε ἐμπειρικὲς ἔννοιες, οὔτε γενικὲς ἔννοιες, οὔτε ἄμεσες ἐμπειρικὲς αἰσθητικὲς ἐντυπώσεις ἢ ἐνοράσεις, οὔτε καθαρὲς ἔννοιες τῆς διάνοιας (κατηγορίες), ἀλλ' οὔτε καὶ ιδιότητες τῶν ἀντικειμένων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ὡς καθ'αυτὸ ὄντων.

Ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, στὸ ἀληθινὸ νόημα τοῦ Κάντ, εἶναι ἀναγκαῖες πνευματικὲς παραστάσεις, ποὺ εἶναι στὸ βάθος ὄλων τῶν πρώτων ἀμέσων αἰσθητικῶν καὶ ἐμπειρικῶν ἐνοράσεων (ὁ χῶρος στὸ βάθος ὄλων τῶν ἐξωτερικῶν ἐνοράσεων τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως ἢ ἐμπειρίας καὶ ὁ χρόνος στὸ βάθος ὄλων τῶν ἐσωτερικῶν ἐνοράσεων τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως ἢ ἐμπειρίας). Ἄλλους λόγους ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος εἶναι καθαρὲς a priori αἰσθητικὲς ἐνοράσεις ἢ καθαρὲς μορφὲς τῆς αἰσθητικότητας. Ὁ χῶρος εἶναι ἓνα δεδομένο ἄπειρο μέγεθος ὡς σύνθεση ἀπείρων ἄλλων δεδομένων πραγματικῶν μερικῶν μεγεθῶν, τῶν μεγεθῶν τῶν ἀτομικῶν ἢ μερικῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπειρίας. Ὁ χρόνος εἶναι ἓνα δεδομένο ἄπειρο μέγεθος ὡς σύνθεση ἀπείρων ἄλλων δεδομένων καὶ ὠρισμένων πραγματικῶν μερικῶν χρονικῶν μεγεθῶν, τῶν μεγεθῶν τῶν ἀπείρων χρόνων τῶν μερικῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας.

Ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, εἶναι καθαρὲς μορφὲς τῆς αἰσθητικότητας. Ὡς καθαρὲς μορφὲς τῆς αἰσθητικότητας ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος εἶναι οἱ ἀναγκαῖοι ὑπερβατικοὶ ὄροι τῆς καθαρῆς a priori αἰσθητικῆς γνώσεως τῶν ὄντων (οἱ ὄροι, ποὺ κάνουν δυνατὴ τὴν καθαρὴ a priori αἰσθητικὴ γνώση τῶν ὄντων). Δίχως τοὺς καθαροὺς αὐτοὺς ὑπερβατικούς (transzendentalen) τύπους τῆς αἰσθητικότητας εἶναι τελείως ἀδύνατο νὰ ὑπάρξῃ καθαρὴ αἰσθητικὴ γνώση τοῦ κόσμου. Τὶς καθαρὲς αὐτὲς αἰσθητικὲς ἐνοράσεις προσθέτει ἢ γνωστικὴ συνείδηση τοῦ ὑποκειμένου τοῦ αἰσθητικοῦ γνωρισμοῦ τοῦ κόσμου στὶς πρώτες ἄμεσες αἰσθητικὲς καὶ ἐμπειρικὲς ἐνοράσεις καὶ ἀπὸ τὴ συνθετικὴ αὐτὴ ἐνότητα τῶν καθαρῶν καὶ τῶν ἐμπειρικῶν ἐνοράσεων, τῆς αἰσθητικῆς μορφῆς καὶ τῆς αἰσθητικῆς ὕλης, βγαίνει ἡ καθαρὴ αἰσθητικὴ γνώση τοῦ κόσμου, ὡς καθαρὴ σύνθεση τῶν a priori καὶ τῶν a posteriori στοιχείων τῆς. Δίχως τὴν καθαρὰ πνευματικὴ αὐτὴ συνειδησιακὴ συνθετικὴ ἐνότητα καὶ συστηματικὴ κατάταξη τοῦ πλήθους καὶ τοῦ ἄμορφου χάους τῶν πρώτων ἐμπειρικῶν ἐντυπώσεων μέσα στοὺς καθαροὺς ὑπερβατικούς τύπους τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου εἶναι, κατὰ τὸν Κάντ, ἀπολύτως ἀδύνατο νὰ γνωρίσουμε αἰσθητικὰ τὸν κόσμο. Τὸν κόσμο καὶ ὅλα τὰ ὄντα τοῦ κόσμου ὡς καὶ ὅλα τὰ φαινόμενα καὶ γεγονότα τῆς ζωῆς ἐνοράμε μὲ ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα μέσα στὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο. Ὁ ἄπειρος χῶρος

είναι ὁ ἀναγκαῖος ὑπερβατικός ὄρος κάθε ἄλλου μερικοῦ χώρου, πού ὑπάρχει μέσα στὸν ἄπειρο χῶρο. Καὶ ὁ ἄπειρος χρόνος εἶναι ὁ ἀναγκαῖος ὑπερβατικός ὄρος κάθε ἄλλου μερικοῦ χρόνου, δηλαδή τῆς διάρκειας κάθε ἀλλαγῆς καὶ διαδοχῆς μέσα στὸν αἰσθητὸ κόσμο. Ὅλοι οἱ μερικοὶ χῶροι εἶναι μέσα στὸν ἄπειρο χῶρο καὶ ὅλοι οἱ μερικοὶ χρόνοι εἶναι μέσα στὸν ἄπειρο χρόνο. Μὲ τὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο οἱ πολλαπλῆς καὶ διαφορετικῆς ἐμπειρικῆς ἐνοράσεις ὑπάγονται στὴ συνθετικὴ ἐνότητα τῆς γνωστικῆς συνείδησης τοῦ Ἐγώ, πού γνωρίζει αἰσθητικὰ τὸν κόσμο. Ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο, παρὰ οἱ καθαρῆς πνευματικῆς συνθετικῆς μορφῆς τῆς αἰσθητικότητας, πού κάνουν δυνατὴ τὴν καθαρὴ ἀπὸ ἄριστὸν αἰσθητικὴ γνώση τοῦ κόσμου. Μὲ τὶς ἀναγκαῖες αὐτὲς ὑπερβατικῆς συνθετικῆς ἐνοτήτες τῆς αἰσθητικότητας τὸ αἰσθητικὸ χάος γίνεται κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος κατωρθώνει νὰ γνωρίσῃ τὸ αἰσθητὸ σύμπαν καὶ νὰ θεμελιώσῃ μιὰ καθαρὴ καὶ ἀπόλυτη ἐπιστημονικὴ αἰσθητικὴ γνώση τοῦ κόσμου (τὴ μαθηματικὴ ἐπιστήμη). Δίχως τὶς καθαρῆς ἐνοράσεις τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ πνευματικὴ ἀποψη θὰ βρισκόταν σὲ μιὰ πρωτόγονη ζωικὴ κατάσταση.

Μὲ τὸ νόημα αὐτὸ ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος δὲν ἔχουν ἀπόλυτη ἀντικειμενικὴ ὑπαρξή, ἀλλὰ μόνο ἰδανικὴ ὑπαρξή καὶ πραγματικότητα. Ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος δὲν εἶναι ἀντικειμενικῆς ἰδιότητες τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων τοῦ κόσμου, ὡς καθαυτὸ ὄντων, καὶ δὲν ἔχουν καμμιά ἀπολύτως σχέση μὲ τὰ ἀντικείμενα, ὡς καθαυτὸ ὄντα. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου εἶναι μόνο ἰδανικὴ. Ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος ὑπάρχουν ὡς καθαρῆς μορφῆς τῆς αἰσθητικῆς γνώσης τῶν ὄντων καὶ ὑπάρχουν μόνο μέσα στὴ γνωστικὴ συνείδηση τοῦ ὑποκειμένου, πού γνωρίζει τὸν κόσμο. Οἱ καθαρῆς αὐτὲς καὶ ὑπερβατικῆς γνωστικῆς καὶ συνειδησιακῆς αἰσθητικῆς μορφῆς εἶναι λογικὰ καὶ ὑπερβατικὰ (ὄχι χρονολογικὰ καὶ ψυχολογικὰ) μέσα στὴ γνωστικὴ αὐτοσυνείδηση πρὶν ἀπὸ κάθε αἴσθησιν ἢ ἐμπειρίαν. Μὲ τὸ νόημα αὐτὸ ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, ὡς ὑπερβατικοὶ τύποι καὶ ἀναγκαῖοι ὄροι τῆς αἰσθητικότητας, δὲν ἔχουν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, ἔχουν ὅμως ἐμπειρικὴ πραγματικότητα, σχετικὰ μὲ τ' ἀντικείμενα πού μποροῦν νὰ μᾶς δοθοῦν στὶς αἰσθήσεις μας, ὅταν ἐνώνωνται μὲ τὰ ἀπὸ ἄριστὸν ἐμπειρικὰ στοιχεῖα τῆς αἰσθητικῆς γνώσης τῶν ὄντων, μ' ἄλλους λόγους ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος ἔχουν πραγματικότητα μόνο στὴ σύνθεσιν τῆς αἰσθητικῆς μορφῆς καὶ τῆς αἰσθητικῆς ὕλης μέσα στὴ συνείδηση τοῦ ὑποκειμένου, πού γνωρίζει τὸν κόσμο. Συνεπῶς ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, ἂν καὶ μὲ ἰδανικὴ ὑπαρξή, ἔχουν πραγματικὴ ἀντικειμενικὴ ἀξία μέσα στὴν καθαρὴ αἰσθητικὴ γνώσιν τῶν ὄντων, ὡς ἀναγκαῖοι ὑπερβατικοὶ ὄροι τῆς γνώσης αὐτῆς, δίχως τοὺς ὁποίους εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατο νὰ γνωριστῇ ὁ κόσμος ὡς αἰσθητὸς κόσμος.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ Υ. Α. λύει τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τῶν συνθετικῶν κρίσεων ἀπὸ ἄριστὸν στὴν περιοχὴ τῶν μαθηματικῶν καὶ θεμελιώνει τὴ μαθηματικὴ ἐπιστήμη. Στὸ ἐρώτημα, πῶς εἶναι δυνατὲς οἱ συνθετικῆς κρίσεις ἀπὸ ἄριστὸν στὰ μαθηματικά, ὁ Κάντ ἀπαντᾷ, εἶναι δυνατὲς οἱ κρίσεις

αὐτές, ἂν τις θέσουμε μέσα στήν καθαρὴ αἰσθητικὴ γνώση τῶν ὄντων, ἂν μ' ἄλλους λόγους ἀποδειχθῇ ὡς δυνατὴ ἢ σύνθεση τῶν συνθετικῶν αὐτῶν κρίσεων a priori μὲ τις ἐμπειρικὲς ἐνοράσεις ἢ ὕλη τῆς αἰσθητικότητας καὶ ὑπαχθῶν οἱ τελευταῖες ἐνοράσεις στὴ συνθετικὴ ἐνότητα τῆς γνωστικῆς συνείδησης τοῦ πνευματικοῦ ὄντος, ποὺ γνωρίζει τὸν κόσμον. Μὲ τὴν ὑπερβατικὴ καὶ κριτικὴ ἔρευνα καὶ ἀνάλυση τῶν στοιχείων καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς καθαρῆς a priori αἰσθητικῆς γνώσης τῶν ὄντων ἀποδείχεται, πῶς οἱ αἰσθητικὲς συνθετικὲς κρίσεις a priori, ὡς καθαρὲς a priori μορφὲς τῆς αἰσθητικότητας, εἶναι οἱ ἀναγκαῖοι ὑπερβατικοὶ ὄροι τῆς καθαρῆς αὐτῆς γνώσης, ὡς σύνθεσης τῆς αἰσθητικῆς μορφῆς καὶ τῆς αἰσθητικῆς ὕλης, μ' ἄλλους λόγους οἱ συνθετικὲς αὐτὲς κρίσεις εἶναι οἱ ἀναγκαῖες ὑπερβατικὲς (transzendentalen) οὐσιαστικὲς ἀρχὲς τῆς δυνατῆς μόνο μ' αὐτὲς καθαρῆς a priori αἰσθητικῆς γνώσης τῶν ὄντων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ συνεπῶς μὲ τὴ σύνθεσή τους μὲ τις ἐμπειρικὲς ἐνοράσεις ἀποδείχονται ὡς δυνατὲς. Οἱ συνθετικὲς λοιπὸν κρίσεις a priori στὴν περιοχὴ τῶν μαθηματικῶν εἶναι δυνατὲς, γιατί ὡς καθαρὲς a priori μορφὲς τῆς αἰσθητικότητας καὶ ὡς ἀναγκαῖοι μὲ τὴν ἰδιότητά τους αὐτὴ ὄροι τῆς καθαρῆς αἰσθητικῆς γνώσης τῶν ὄντων θεμελιώνουν τὴ γνώση αὐτὴ καὶ δίχως αὐτὲς εἶναι ἀδύνατο νὰ θεμελιωθῇ καὶ νὰ ὑπάρξῃ αἰσθητικὴ γνώση τοῦ κόσμου. Ἡ δυνατότητα τῶν αἰσθητικῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori ἀποδείχεται μὲ τὴν ἐμπειρικὴ πραγματικότητά τους, μὲ τὴν πραγματικὴ ἀντικειμενικὴ ἀξία τους μέσα στὴν καθαρὴ αἰσθητικὴ γνώση τῶν ὄντων, ὡς καθαρὴ σύνθεση τῶν ἐμπειρικῶν καὶ τῶν καθαρῶν ἐνοράσεων. Ἡ μαθηματικὴ συνεπῶς ἐπιστήμη θεμελιώνεται, μόνο καὶ μόνο γιατί τὸ πνεῦμα ὑπάγει τὶς πρῶτες - πρῶτες ἐμπειρικὲς ἐνοράσεις μας τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου στὴ συνθετικὴ ἐνότητα τῆς γνωστικῆς συνείδησης προσθέτοντας σ' αὐτὲς τὶς καθαρὲς ἐνοράσεις τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Ἡ θεμελίωση λοιπὸν τῆς μαθηματικῆς ὡς ἐπιστήμης, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, ὡς ἀπόλυτης ἐπιστήμης τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου μὲ καθολικότητα καὶ ἀναγκαιότητα, δηλαδὴ μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα καὶ παγκόσμιον κῦρος, γίνεται μόνο μὲ τὴν πνευματικὴ σύνθεση τοῦ καθαρῶν a priori πνευματικοῦ στοιχείου μὲ τὰ ἐμπειρικὰ στοιχεῖα στὸν κύκλον τῆς αἰσθητικότητας καὶ εἶναι συνεπῶς καθαρὰ πνευματικὴ, ἔργο καὶ δημιουργία μόνο τοῦ πνεύματος.

Ἀπὸ τὴ λύση τῶν προβλήματων τῶν πηγῶν τῆς καθαρῆς a priori αἰσθητικῆς γνώσης τοῦ κόσμου βγαίνει καὶ ἡ λύση καὶ τοῦ δευτέρου προβλήματος, τῶν ὁρίων τῆς αἰσθητικότητας. Ἀφοῦ ἡ γνώση στὸν πρῶτον γνωστικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καθαρὴ σύνθεση τῶν πρώτων ἀμέσων ἐμπειρικῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν καθαρῶν ἐνοράσεων, εἶναι ὀλοφάνερο, πῶς τὰ ὅρια τῆς γνώσης αὐτῆς εἶναι τὰ ὅρια τῶν πρώτων ἐμπειρικῶν ἐνοράσεων, δηλαδὴ τὰ ὅρια τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Μ' ἄλλα λόγια μὲ τὴν αἰσθητικὴν γνώση γνωρίζουμε τὰ ὄντα τοῦ κόσμου, ὅχι ὅπως εἶναι αὐτὰ καθ' αὐτά, ὡς ὄντως ὄντα, ἀλλὰ μόνο ὅπως τὰ αἰστανόμαστε καὶ παθαίνόμαστε ἀπ' αὐτά, δηλαδὴ ὡς αἰσθητὰ ὄντα ἢ φαινόμενα.

μενα. Ἡ αἰσθητικότητα, κατὰ τὸν Κάντ, δὲ μᾶς γνωρίζει ποτὲ τὸν κόσμον, ὡς κόσμος ὄντως ὄντων, ἀλλὰ μόνο ὡς κόσμος αἰσθητῶν ὄντων ἢ φαινομένων. Ὁ κόσμος τῶν ὄντως ὄντων εἶναι πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς γνωστικῆς δυνάμεις τῆς αἰσθητικότητας, εἶναι ὑπερ-αἰσθητὸς καὶ ὑπερβατικὸς (transzendent). Ὁ χρόνος καὶ ὁ χώρος δὲν εἶναι ὑπερβατικὲς (transzendente) ἀρχές τοῦ ὑπερ-αἰσθητοῦ κόσμου τῶν ὑπερβατικῶν ὄντως ὄντων, ἀλλὰ μόνο ὑπερβατικὲς (transzendentale) μορφές καὶ ἀρχές τῆς καθαρῆς a priori αἰσθητικῆς γνώσης τῶν ὄντων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ὡς φαινομένων (τῆς αἰσθητικῆς γνώσης τοῦ καθαρῶν λόγου στὴ θεωρητικὴ ἐνδοκοσμικὴ ἐφαρμογὴ του).

Τὸ γενικὸ λοιπὸν συμπέρασμα τῆς Υ. Α. εἶναι τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ κόσμου, ὡς κόσμος καθ'αυτὸ ὄντων, εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς αἰσθητικῆς γνωστικῆς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, εἶναι ἀσύλληπτη ἀπὸ τὴν αἰσθητικότητα, ὑπερβατικὴ καὶ ἀγνώριστη. Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα γνωρίζει τὰ ὄντα μόνο ὡς φαινόμενα, ὅταν περνοῦν ἀπὸ τὴ γνωστικὴ συνείδησίν μας, ἀγνοεῖ ὅμως ἀπόλυτα, πῶς εἶναι αὐτὰ καθ'αυτὰ στὴν ἀπόλυτη ὑπερβατικὴ πραγματικότητά τους, ποιά εἶναι ἡ ὑπερβατικὴ οὐσία τους, ποιὲς εἶναι οἱ ὑπερβατικὲς (transzendenten) ἀρχές τους, καὶ γιατί περνοῦν ἀπ' τὴ γνωστικὴ συνείδησίν μας.

Τῆ γνωσιολογικὴ αὐτὴ θεωρία, ποὺ διακρίνει ἀπὸ γνωσιοθεωρητικὴ ἄποψη τὸν κόσμον τῶν φαινομένων καὶ τὸν κόσμον τῶν καθ'αυτὸ ὄντων ἢ ὑπερβατικῶν ἀντικειμένων, ὁ Κάντ ὀνομάζει ὑπερβατικὸ ἢ κριτικὸ ἰδεαλισμό.

Ἡ Ὑπερβατικὴ λοιπὸν Αἰσθητικὴ γενικά, στὸ φῶς τῆς κριτικῆς τῆς πρώτης γνωστικῆς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, λύει κριτικὰ καὶ τὰ δυὸ προβλήματα τῶν πηγῶν καὶ τῶν ὀρίων τῆς αἰσθητικότητας, φανερώνει τὴ διπλὴ πηγὴ (ἐμπειρικὴ καὶ νοολογικὴ) τῆς καθαρῆς a priori αἰσθητικῆς γνώσης τοῦ κόσμου, βεβαιώνει τὴν ἰδανικότητα τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου καὶ τὴν ἐμπειρικὴ τους πραγματικότητα, λύει τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τῶν συνθετικῶν a priori κρίσεων στὴν περιοχὴ τῶν μαθηματικῶν, θεμελιώνει τὴ μαθηματικὴ ἐπιστήμη ὡς ἀπόλυτη ἐπιστήμη καὶ τέλος γενικά θεμελιώνει τὸ γνωσιοθεωρητικὸ ὑπερβατικὸ ἰδεαλισμό.

ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ

3. ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ

Ἡ Ὑπερβ. Ἀναλυτικὴ εἶναι τὸ σκοτεινότερον καὶ δυσκολώτερον μέρος τῆς Κ. Κ. Α. Στὸ μέρος αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀγωνίζεται νὰ διεισδύσῃ μέσα στὴ μυστηριακὴ καὶ αἰνιγματικὴ χώρα τῶν αἰώνιων πνευματικῶν μυστηρίων, στὴ χώρα τῆς καθαρῆς διάνοιας καὶ τῆς ἀπόλυτης ἀλήθειας, ποὺ ἡ

ἴδιος ὁ Κάντ στὴν Κ. Κ. Α. (Φαινόμενα καὶ Νοούμενα) παρομοιάζει μὲ μυστηριακὸ νησι βυθισμένο ἀπ' τὴ φύση αἰώνια μέσα σὲ σύγνεφα, καταχνιές καὶ παγοβούνια καὶ ζωσμένο ἀπὸ ἀπέραντο καὶ ἀδιαπέραστο φουρτουνια σμένο ὠκεανό.

Ἡ Υ. ΑΝ. εἶναι ἡ κριτικὴ ἐξερεύνηση τῶν μυστηριακῶν κόσμων τοῦ αἰνιγματικοῦ αὐτοῦ νησιοῦ τῆς ἀλήθειας, τῶν κόσμων τῆς διάνοιας καὶ τῆς ὑπερβατικῆς αὐτοσυνείδησης.

Σύμφωνα μὲ τὶς γνωσιολογικὲς ἀρχές τοῦ Κάντ ἡ διάνοια ἢ σκέψη δὲν εἶναι μιὰ γνωστικὴ δύναμη παθητικὴ, ὅπως ἡ αἰσθητικότητα, ἀλλὰ μιὰ γνωστικὴ δύναμη πνευματικὴ καθαρὰ ἐνεργητικὴ καὶ ἀπόλυτα δημιουργικὴ. Ἡ διάνοια εἶναι καθαρὴ πνευματικὴ αὐτενέργεια καὶ δημιουργία.

Ἡ σκέψη εἶναι ἡ πνευματικὴ ἐπεξεργασία τῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων, ἡ καθαρὴ πνευματικὴ σύνθεση τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν ἐννοιῶν, μιὰ καθαρὰ κριτικὴ λειτουργία καὶ συνθετικὴ δύναμη τοῦ πνεύματος. Καὶ ὅπως ἡ αἰσθητικότητα εἶναι σύνθεση τῆς μορφῆς καὶ τῆς ὕλης τῆς αἰσθητικῆς γνώσης τῶν ὄντων, ἔτσι καὶ ἡ σκέψη εἶναι σύνθεση τῆς μορφῆς καὶ τῆς ὕλης τῆς διανοητικῆς γνώσης τῶν ὄντων.

Μορφή τῆς διάνοιας εἶναι οἱ καθαρὲς ἔννοιες ἢ κατηγορίες,¹ ποὺ εἶναι ἀ priori μέσα στὴν ὑπερβατικὴ (transzendentalen) γνωστικὴ αὐτοσυνείδηση τοῦ πνευματικοῦ ὄντος, ποὺ σκέπτεται καὶ γνωρίζει διανοητικὰ τὸν κόσμον. Ὑλὴ τῆς διάνοιας εἶναι οἱ αἰσθητικὲς ἐνοράσεις τῶν αἰσθητῶν ὄντων, ποὺ ἐνορῶνται αἰσθητικὰ μέσα στὸ χῶρον καὶ τὸ χρόνο. Τὴν ὕλη δίνει στὴ διάνοια ἡ αἰσθητικότητα. Ἡ μορφή ἕως εἶναι καθαρὰ πνευματικὴ (ἀ priori) καὶ εἶναι μέσα στὴ γνωστικὴ αὐτοσυνείδηση λογικὰ πρὶν ἀπὸ κάθε ἐμπειρία καὶ συνεπῶς ἀπόλυτα ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία. Ἀπ' τὴ σύνθεση τῆς μορφῆς καὶ τῆς ὕλης τῆς διάνοιας βγαίνουν οἱ διανοητικὲς γνώσεις ἢ ἔννοιες τῶν ὄντων. Ἡ καθαρὴ διάνοια, ὡς καθαρὴ πνευματικὴ αὐτενέργεια καὶ κριτικὴ (συνθετικὴ καὶ ἑνωτικὴ) λειτουργία, προσθέτει στὶς αἰσθητικὲς ἐνοράσεις, ποὺ τῆς δίνει ἡ αἰσθητικότητα, τὶς καθαρὲς ἀ priori ἔννοιες ἢ κατηγορίες καὶ ἀπ' τὴ σύνθεση αὐτῆ τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν κα-

1. Ὁ πίνακας τῶν κατηγοριῶν κατὰ τὴν Κ. Κ. Α. (§ 10) τοῦ Κάντ ἔχει ὡς ἑξῆς :

1. Κατηγορίες τοῦ ποσοῦ	2. Κατηγορίες τοῦ ποιοῦ.
Ἐνότητα	Πραγματικότητα
Πολλαπλότητα	Ἄρνηση
Ὀλότητα	Περιορισμός.
3. Κατηγορίες τῆς σχέσης.	4. Κατηγορίες τοῦ τρόπου.
Ἐπόσταση καὶ συνοχὴ	Δυνατὸ—Ἀδύνατο
(Οὐσία καὶ φαινόμενο)	Ἐπαρξία—Ἀνεπαρξία
Αἰτιότητα καὶ ἐξάρτηση	Ἀναγκαιότητα—Ἐνδεχομενικότητα.
(αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα)	
Κοινότητα (ἀλληλενέργεια τοῦ ἐνεργητικοῦ καὶ τοῦ παθητικοῦ).	

τηγοριῶν βγαίνουν οἱ γνώσεις ἢ ἔννοιες τῆς διάνοιας ἢ ἐμπειρικές διανοητικές γνώσεις τῶν ἀντικειμένων τοῦ κόσμου.¹

Ἡ καθαρὴ συνεπῶς γνώση τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου στὸ δεύτερο γνωστικό μας κόσμο, τὸν κόσμο τῆς διάνοιας, εἶναι καθαρὴ πνευματικὴ σύνθεση τῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν ἢ κατηγοριῶν. Δίχως τὴ συνθετικὴ ἐνότητα καὶ τῶν δυὸ αὐτῶν στοιχείων μέσα στὴν ὑπερβατικὴ αὐτοσυνείδηση τοῦ πνευματικοῦ ὄντος τοῦ διανοητικοῦ γνωρισμοῦ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι δυνατό ποτὲ νὰ ὑπάρξῃ σκέψη καὶ διανοητικὴ γνώση τοῦ κόσμου.

Ἡ βασικὴ αὐτὴ γνωσιοθεωρητικὴ ἀρχὴ τοῦ Κάντ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ὑψηλότερες ἀρχές τῆς γνωσιολογίας του καὶ λύει μὲ τὸν πιὸ φωτεινὸ καὶ θαυμαστὸ τρόπο τὸ πνευματικὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου, ἀπ' τὴ λύση τοῦ ὁποίου ἐξαρτῶνται οἱ λύσεις ὅλων τῶν ἄλλων μεγάλων φιλοσοφικῶν προβλημάτων, τῶν μεταφυσικῶν, ἠθικῶν, ἀξιολογικῶν, αἰσθητικῶν καὶ θρησκευτικῶν προβλημάτων τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἡ γνωσιολογικὴ αὐτὴ θεωρία τοῦ Κάντ συντρίβει τὸν ἐμπειρισμὸ καὶ ὅλες τὶς ψυχολογικὲς θεωρίες (καὶ τὴν περίφημη θεωρία τοῦ ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ), ποὺ θεωροῦν τὸ πνεῦμα ὡς ἓνα παθητικὸ μόνο ὄργανο συλλογῆς καὶ ἀντικαθρεφτισμοῦ τῶν αἰσθητικῶν ἐντυπώσεων καὶ εἰκόνων τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμο. Ἡ κοσμοϊστορικὴ ἀξία τῆς θεωρίας αὐτῆς τοῦ Κάντ ἔγκειται στ' ὅτι ἀποδείχνει φωτεινὰ μὲ ἀπόλυτη κριτικὴ βεβαιότητα τὸ πνεῦμα ὡς καθαρὴ αὐτενέργεια καὶ δύναμη δημιουργικὴ ἀπόλυτα ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία (στὸ νόημα τοῦ ἐμπειρισμοῦ). Τὴ θεμελιακὴ αὐτὴ θεωρία, ποὺ θεωρεῖ τὴ διάνοια ὡς καθαρὴ συνθετικὴ λειτουργία καὶ αὐτόματη πνευματικὴ σύνθεση τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν, ὁ Κάντ ἐκφράζει στὴν Ὑπερβατικὴ Λογικὴ (Εἰσαγ. I.) ὡς ἑξῆς. «Δίχως τὴν αἰσθητικότητα δὲ θὰ ἦταν δυνατό νὰ μᾶς δοθῇ κανένα ἀντικείμενο καὶ δίχως τὴ διάνοια δὲ θὰ μπορούσαμε ποτὲ νὰ σκεφτοῦμε τ' ἀντικείμενα τοῦ κόσμου. Σκέψεις δίχως περιεχόμενο² εἶναι ἄδειες, ἐνοράσεις δίχως ἔννοιες εἶναι τυφλές... Ἡ διάνοια δὲν μπορεῖ νὰ ἴδῃ ἐνοράσεις κανενὸς πράγματος καὶ οἱ αἰσθήσεις δὲν μποροῦν τίποτα νὰ σκεφτοῦν» (Ohne Sinnlichkeit würde uns kein Gegenstand gegeben und ohne Verstand keiner gedacht werden. Gedanken ohne Inhalt sind leer, Anschauungen ohne Begriffe sind

1. Τὶς ἔννοιες τῆς διάνοιας, ὡς συνθέσεις τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν, ὁ Κάντ χαρακτηρίζει ὡς ἐμπειρικές γνώσεις πρὸς διάκριση ἀπὸ τὶς ὑπερβατικές (ὑπερμπειρικές) ἔννοιες ἢ ιδέες τοῦ λόγου, ὅπως θὰ ἰδοῦμε στὸ μέρος τὸ σχετικὸ μὲ τὴν Ὑπερβ. Διαλεκτικὴ. Οἱ ἐμπειρικές ὁμως αὐτὲς γνώσεις τοῦ Κάντ δὲν εἶναι ἐμπειρικές στὸ νόημα τοῦ ἐμπειρισμοῦ, ὡς γνώσεις ἐμπειρικῆς πηγῆς, ἀλλ' εἶναι γνώσεις, ποὺ ἐκτείνονται μόνο μέσα στὰ ὄρια τῆς ἐμπειρίας, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, ὅπως θ' ἀναπτυχθῇ παρακάτω στὸ κεφάλαιο αὐτό.

2. Δίχως ἐνοράσεις. Οἱ ἐνοράσεις, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι τὸ περιεχόμενο (ἢ ὕλη) τῶν σκέψεων. Σ. Σ.

blind... Der Verstand vermag nichts anzuschauen und die Sinne nichts zu denken).

Ἡ σκέψη εἶναι συνεπῶς κριτικὴ καὶ συνθετικὴ λειτουργία, δύναμη ὑπαγωγῆς τοῦ πλήθους τῶν διαφορετικῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων στὴ συνθετικὴ ἐνότητα τῶν κατηγοριῶν. Ἡ σύνθεση ὅμως αὐτῆ τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν, τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς τοῦ διανοητικοῦ στοχασμοῦ καὶ γνωρισμοῦ τῶν κοσμικῶν ὄντων, γίνεται σύμφωνα μὲ ὠρισμένους ὑπερβατικοὺς (transzendentalen) καὶ καθαρὰ πνευματικοὺς κανόνες ἢ νόμους, τὶς ἀρχές τῆς διάνοιας.

Οἱ ἀρχές τῆς διάνοιας, ὡς καθαρῆς πνευματικῆς αὐτενεργείας, εἶναι a priori καὶ ἔχουν ἀπόλυτὴ καθολικότητα καὶ ἀναγκαιότητα. Οἱ καθολικὲς καὶ ἀναγκαῖες ἀρχές τῆς διάνοιας ἐφαρμόζονται μόνο στὴν καθαρὴ a priori διανοητικὴ γνώση τοῦ κόσμου, ὡς σύνθεση τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν ἐννοιῶν, μ' ἄλλους λόγους μόνο στὴν ἐφαρμογὴ τῆς καθαρῆς σκέψης μέσα στὸν πραγματικὸ αἰσθητὸ κόσμο τῶν φυσικῶν φαινομένων.

Οἱ καθαρὲς καὶ ὑπερβατικὲς ἀρχές τῆς διάνοιας εἶναι οἱ φυσικοὶ νόμοι. Ἡ ἐννοια τοῦ φυσικοῦ νόμου στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ δὲν ἀναφέρεται στὴν πηγὴ του, ὡς νόμου ποὺ ἡ φύση δίνει στὸν κόσμο καὶ στὸ πνεῦμα σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχές τοῦ ἐμπειρισμοῦ καὶ τοῦ ὕλισμοῦ, ἀλλὰ στὰ ὅρια τῆς ἐφαρμογῆς του, ὡς νόμου ποὺ ἐφαρμόζεται μόνο στὸ φυσικὸ ἢ αἰσθητὸ κόσμο τῶν φαινομένων (στὸν κόσμο τῶν καθαρῶν πνευματικῶν συνθέσεων τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τῆς διάνοιας μέσα στὴν ὑπερβατικὴ αὐτοσυνείδηση τοῦ ὑποκειμένου τοῦ διανοητικοῦ γνωρισμοῦ τοῦ κόσμου). Οἱ φυσικοὶ λοιπὸν νόμοι προσδιορίζονται στὴν Καντιανὴ φιλοσοφία ὡς φυσικοὶ νόμοι, ὄχι γιατί πηγάζουν ἀπ' τὴ φύση, ἀλλὰ μόνο γιατί ἐφαρμόζονται στὴ φύση, ὡς ἀντικείμενο τῆς καθαρῆς a priori γνώσης τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ. Ἡ φύση, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, δὲν εἶναι τὸ σύνολο τῶν ἀντικειμένων τοῦ κόσμου ὡς καθαρὰ ὄντων καὶ ὑπερβατικῶν ἀντικειμένων τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὸ σύνολο τῶν ὄντων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ποὺ προσδιορίζεται ἀπὸ τοὺς ὑπερβατικοὺς (transzendentalen) νόμους τοῦ πνεύματος, δηλαδὴ τὸ σύνολο τῶν φυσικῶν φαινομένων ὡς ἀντικειμένων τῆς a priori γνώσης τοῦ καθαροῦ λόγου.

Ἐν' ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας ὅλου τοῦ κόσμου εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας καὶ τῆς πηγῆς τῶν φυσικῶν νόμων, τὸ πρόβλημα, ἂν οἱ φυσικοὶ νόμοι ἦναι ἐμπειρικοὶ ἢ ὑπερβατικοὶ καὶ καθαρὰ πνευματικοί, ἂν μ' ἄλλους λόγους πηγὴ τῶν φυσικῶν νόμων ἦναι τὸ πνεῦμα ἢ ἡ φύση. Ἡ ἀπάντηση στὸ πρόβλημα αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀπάντηση, ποὺ θὰ δοθῆ στὸ μεταφυσικὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας τοῦ κόσμου, ἂν ὁ κόσμος ἦναι ὕλικος ἢ πνευματικός ἢ ἀπὸ δυὸ οὐσίες, μιὰ ὕλικὴ καὶ μιὰ πνευματικὴ, καὶ στὸ πρόβλημα τῶν ὁρίων τῆς ἀνθρώπινης γνώσης.

Στὸ πρόβλημα αὐτὸ φανερώνεται ὅλη ἡ κοσμοϊστορικὴ πνευματικὴ ἐπανάσταση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ. Ἡ προκαντιανὴ φιλοσοφία, μὲ τὴν κο-

σμοκεντρική κοσμοθεωρία της τοῦ σύμπαντος, ὡς πηγὴ τῶν φυσικῶν νόμων ἐθεωροῦσε τὴ φύση. Ὁ Κάντ ὅμως ἀναποδογυρίζει τὴν κοσμοκεντρικὴ αὐτὴ πνευματικὴ θεωρία τοῦ κόσμου καὶ ὡς κέντρο τῆς φιλοσοφίας ὑψώνει τὸ πνεῦμα καὶ ὄχι τὸν κόσμον. Στὸ γνωσιοθεωρητικὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου ὁ Κάντ γενικὰ ἀπαντᾷ, ὁ ἀνθρώπινος λόγος, ὡς καθαρὸς θεωρητικὸς λόγος, δὲ γνωρίζει τὸν ὑπερβατικὸ ὑπεραισθητὸ κόσμον τῶν καθ'αυτὸ ὄντων, ἀλλὰ μόνον τὸν κόσμον τῶν φαινομένων. Τὸ καθ'αυτὸ ὄν εἶναι θεωρητικὰ γιὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ὑπερβατικὸ (transzendent), ἀγνώριστο, ἀσύλληπτο. Ἡ ἀνθρώπινη θεωρητικὴ γνώση ἐκτείνεται μόνον στὸν κόσμον τῶν φαινομένων, ὡς ἀντικειμένων τῆς καθαρῆς ἀ priori γνώσης τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ καθαρὴ ὅμως ἀ priori γνώση τοῦ κόσμου εἶναι καθαρὴ πνευματικὴ σύνθεση τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν καθαρῶν ἐνοιῶν τῆς διάνοιας καὶ συνεπῶς ὑπάγεται στοὺς ἀ priori νόμους τοῦ πνεύματος. Κατὰ τὸν Κάντ γνωρίζουμε ἀ priori τὸν κόσμον μόνον ὅτι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι θέτουμε μέσα στὸν κόσμον. Ἡ καθαρὴ ἀ priori ἀνθρώπινη γνώση εἶναι καθαρὴ δημιουργία τοῦ πνεύματος κι' ἐφαρμόζονται σ' αὐτὴ ἀπόλυτα οἱ καθαρὲς ἀ priori ἀρχὲς τοῦ πνεύματος. Καὶ τὲς ἀρχὲς αὐτὲς ὁ Κάντ ὀνομάζει φυσικοὺς νόμους.

Μὲ τὴν πνευματοκεντρικὴν τοῦ κοσμοθεωρία ὁ Κάντ στὸ πρόβλημα τῆς πηγῆς καὶ τῆς οὐσίας τῶν φυσικῶν νόμων ἀπαντᾷ, ὅτι τὸ πνεῦμα καὶ ὄχι ἡ φύση δίνει τοὺς νόμους στὸν κόσμον καὶ ὅτι οἱ νόμοι τοῦ κόσμου στὴ σχέση του μὲ τὸν καθαρὸν λόγον, οἱ νόμοι τοῦ κόσμου ὡς ἀντικείμενον τῆς καθαρῆς ἀ priori γνώσης τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι αἰσθητικοὶ κι' ἐμπειρικοὶ, ἀλλὰ νόμοι πνευματικοὶ καὶ ὑπερβατικοὶ (transzendent).

Οἱ φυσικοὶ νόμοι ἔχουν ἐφαρμογὴ μέσα στὸ φυσικὸν κόσμον, ὡς σύνολον ποὺ προσδιορίζεται σύμφωνα μὲ τοὺς καθολικοὺς καὶ ἀ priori νόμους τοῦ πνεύματος (τοὺς φυσικοὺς νόμους, ὡς πνευματικὲς ἀρχὲς ποὺ ἐφαρμόζονται μέσα στὴ φύση), πηγὴ τους ὅμως δὲν εἶναι ἡ φύση, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα.¹ Ἡ ἀνθρώπινη διάνοια συνθέτει αἰσθητικὰ κι' ἐμπειρικὰ (ἀ posteriori) καὶ καθαρὰ πνευματικὰ (ἀ priori) στοιχεῖα, ἀλλ' ἡ διανοητικὴ αὐτὴ σύνθεση γίνεται σύμφωνα μόνον μὲ καθολικοὺς καὶ ἀναγκαίους νόμους, νόμους καθαρὰ πνευματικούς, ποὺ εἶναι τελείως ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὲς ἐμπειρικὲς ἀρχὲς καὶ κάθε στοιχεῖον ἐμπειρικό.

Ἡ πνευματοκεντρικὴ αὐτὴ κοσμοθεωρία τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ζωῆς ἔχει ἄπειρη σημασία γιὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ κόσμου. (Ὁλόκληρος

1. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ξεκαθαριστῆ, πῶς φυσικοὺς νόμους ὁ Κάντ ἐννοεῖ τοὺς νόμους τῆς παγκόσμιας νομοθεσίας τῆς φιλοσοφίας ὡς θεωρητικῆς φιλοσοφίας (τῆς μεταφυσικῆς τῆς φύσης), μ' ἄλλα λόγια τοὺς νόμους τοῦ καθ'αυτοῦ θεωρητικοῦ λόγου στὴν ἐφαρμογὴ του μέσ' στὸν αἰσθητὸν κόσμον, ὡς κόσμον φαινομένων καὶ ὡς ἀντικείμενον τῆς μόνης δυνατῆς καθαρῆς ἀ priori ἀνθρώπινης γνώσης, τῆς ἐμπειρίας. Οἱ νόμοι ὅμως τοῦ κόσμου, ὡς κόσμον καθ'αυτὸ ὄντων καὶ ὑπερβατικῶν ὄντων ἢ νοουμένων, εἶναι ὑπερβατικοὶ (transzendent) γιὰ τὸ ἀνθρώπινο θεωρητικὸ πνεῦμα, ἀγνώριστοι καὶ ἀσύλληπτοι ἀπ' αὐτό. Τοὺς νόμους αὐτοὺς, κατὰ τὸν Κάντ, γνωρίζει μόνον ὁ θεός.

ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμός, κατὰ τὸν Κάντ, στηρίζεται ἀπάνω στὴν ἀλήθεια τῆς θεωρίας αὐτῆς. Ἡ α priori γνώση τοῦ κόσμου, τονίζει ὁ Κάντ, εἶναι δυνατὴ μόνο καὶ μόνο γιατί τὸ πνεῦμα δίνει τοὺς νόμους στὴ φύση καὶ στὸν κόσμο καὶ προσδιορίζει α priori τὴν καθαρὴ καὶ ὑπερβατικὴ σχέση του μὲ τὸν κόσμο. Μὲ τὴν ἀντίθετη ἐκδοχὴ θὰ ἦταν ὀλωσδιόλου ἀδύνατο νὰ ὑπάρξῃ καθαρὴ α priori, δηλαδή καθολικὴ καὶ ἀναγκαία, γνώση τοῦ κόσμου καὶ συνεπῶς νὰ θεμελιωθῇ ἡ ἐπιστήμη. Δίχως τὴν ἀνατροπὴ τῆς κοσμοκεντρικῆς πνευματικῆς θεωρίας τοῦ κόσμου τῆς προκαντιανῆς φιλοσοφίας καὶ δίχως τὴν πνευματικὴ ἐνόραση τοῦ κόσμου μὲ κέντρο τὸν καθαρὸ λόγο, κατὰ τὸν Κάντ, θὰ ἦταν ἀπολύτως ἀδύνατη ἡ θεμελίωση τῆς φυσικῆς, ὡς ἀπόλυτης ἐπιστήμης μὲ παγκόσμιο κῦρος.

Ἡ ἐπιστήμη, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, πρέπει νὰ ἦναι καθολικὴ καὶ ἀπόλυτη κοσμικὴ ἐπιστήμη, ἐπιστήμη καθολικοῦ καὶ παγκοσμίου κύρους· γιὰ νὰ ἦναι ὅμως ἡ ἐπιστήμη ἀπόλυτη γνώση τοῦ κόσμου πρέπει νὰ στηρίζεται σὲ καθολικὲς καὶ ἀναγκαῖες ἀρχές. Ἡ καθολικότητα καὶ ἡ ἀναγκαιότητα καὶ συνεπῶς ἡ ἀπόλυτη βεβαιότητα εἶναι, στὴ σκέψη τοῦ Κάντ, ἡ οὐσία τῆς ἐπιστήμης. Ἄλλ' ἡ ἐπιστήμη, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι καθολικὴ καὶ ἀναγκαία, μόνο ὅταν ἦναι α priori (σύστημα α priori ἀρχῶν) καὶ ἀπόλυτα ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ὅταν δηλαδή ὁ καθαρὸς λόγος προσδιορίζῃ τὴν σχέση του μὲ τὸν κόσμο. Δίχως τὸν καθαρὸ καὶ ὑπερβατικὸ (transzendentale) αὐτὸ προσδιορισμὸ τῆς σχέσης τοῦ καθαροῦ λόγου μὲ τὸν κόσμο, δηλαδή δίχως τὶς καθολικὲς καὶ ἀναγκαῖες α priori ἀρχές τοῦ πνεύματος, ὡς συνθετικὲς κρίσεις α priori, δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ θεμελιωθῇ ἡ ἐπιστήμη τοῦ φυσικοῦ κόσμου ὡς ἀπόλυτη καὶ βέβαιη ἐπιστημονικὴ γνώση. Ὅταν ἡ ἐπιστήμη δὲ θεμελιώνεται στὸν καθαρὸ λόγο, εἶναι ἐμπειρικὴ. Ἄλλ' ἡ ἐμπειρία (στὸ νόημα τοῦ ἐμπειρισμοῦ) δὲν εἶναι καθολικὴ καὶ ἀναγκαία, ἀντικειμενικὴ καὶ ἀπόλυτη, ἀλλ' ὑποκειμενικὴ, περιορισμένη, σχετικὴ, ἐνδεχόμενη, ἀκαθόριστη, σκοτεινὴ καὶ ἀβέβαιη. Συνεπῶς ἡ ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἔχῃ καθολικὸ καὶ πανανθρώπινο, παγκόσμιο κι' αἰώνιο κῦρος.

Μὲ τοὺς ὅρους ὅμως αὐτοὺς ἐπιστήμη δίχως καθολικότητα καὶ ἀναγκαιότητα καὶ τελεία βεβαιότητα, ἐπιστήμη σχετικὴ καὶ μ' ἐνδεχομενικότητα, δὲν εἶναι ἐπιστήμη, ὅπως ὁ Κάντ ἐννοεῖ τὴν ἐπιστήμη, ὡς καθαρὴ γνώση τοῦ κόσμου μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα.¹

1. Τὸ ὑψηλὸ καὶ ἀπόλυτο αὐτὸ νόημα τῆς ἐπιστήμης στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ ταυτίζεται ἀπόλυτα μὲ τὸ νόημα, ποὺ εἶχε ἡ ἐπιστήμη στὸν ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ κόσμο, στὶς στιγμὲς τῆς θεϊκῆς πνευματικῆς του νίκης καὶ ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὸν ἐμπειρικὸ κόσμο, καὶ ἰδίως στὴ Σωκρατικὴ, τὴν Πλατωνικὴ καὶ τὴν Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία. Καὶ τὸ νόημα αὐτὸ τῆς φιλοσοφίας στὸν ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ κόσμο καὶ στὸν Κάντ φανερῶναι τὴν ἐνότητα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας, ὡς καθαρῶν ὑπερβατικῶν φιλοσοφιῶν, ποὺ ὡς ὑπέρτατη ἀρχὴ τους καὶ ὡς κέντρο τοῦ κόσμου ὑψώνουν τὸν καθαρὸ λόγο, τὸ ἀπόλυτο πνεῦμα, ὡς ἀνεξαρτησία ἀπ' τὴ φύση καὶ ὡς πηγὴ καθαρῆς αὐτενεργείας καὶ θετικῆς κοσμικῆς δημιουργίας, δηλαδή ὡς ἐλευθερία. Ἡ οὐσία τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἐλευθε-

Σύμφωνα με τις γενικές γνωσιολογικές αρχές της Καντιανῆς φιλοσοφίας, γιὰ νὰ θεμελιωθῇ ἡ φυσικὴ ὡς καθολικὴ καὶ ἀπόλυτη ἐπιστημονικὴ γνώση τοῦ κόσμου, πρέπει ν' ἀποδειχτοῦν ὡς δυνατὸς οἱ συνθετικὲς κρίσεις a priori τῆς διάνοιας στὴν περιοχὴ τῆς φυσικῆς.

Στὴν Ὑπερβατικὴ Ἀναλυτικὴ, τὸ πιὸ ὑψηλὸ καὶ πιὸ μεγάλοπρεπο μέρος τῆς Κ. Κ. Λ., ὁ Κάντ μετὰ τὴν πιὸ βαθιὰ καὶ πιὸ θαυμαστὴ κριτικὴ καὶ ὑπερβατικὴ ἀνάλυση, ποὺ ἐμπνέει τὸ θεησκευτικὸ δέος καὶ τὸν πιὸ βαθὺ σεβασμὸ στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ, ἀναλύει τὰ στοιχεῖα καὶ τὶς ἀρχές τοῦ διανοητικοῦ κόσμου καὶ λύει τὸ ἀβυσσαλέο πρόβλημα τῆς δυνατότητας τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori στὴν περιοχὴ τῆς καθαρῆς γνώσης τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ θεμελιώνει τὴ φυσικὴ ὡς ἀπόλυτη ἐπιστήμη.

Ἡ λύση τοῦ προβλήματος τῆς δυνατότητας τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori στὴν περιοχὴ τῆς φυσικῆς εἶναι δυνατὴ, κατὰ τὸν Κάντ, μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἡ ὑπερβατικὴ ἀνάλυση τοῦ διανοητικοῦ κόσμου καὶ τῶν στοιχείων καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς καθαρῆς a priori διανοητικῆς γνώσης τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου μᾶς ἀποκαλύπτουν μὲ κριτικὴ βεβαιότητα, ὅτι ἡ γνώση αὐτὴ εἶναι καθαρὴ πνευματικὴ σύνθεση τῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ τῶν καθολικῶν καὶ ἀναγκαίων a priori συνθετικῶν μορφῶν τῆς σκέψης, τῶν ἐννοιῶν τῆς καθαρῆς διάνοιας, ὡς συνθετικῶν ἐνοτήτων μέσα στὴ γνωστικὴ ὑπερβατικὴ αὐτοσυνείδηση τοῦ ὑποκειμένου τοῦ διανοητικοῦ γνωρισμοῦ τοῦ κόσμου τῶν πολλαπλῶν καὶ διαφορετικῶν ἐνοράσεων, καὶ ἡ σύνθεση αὐτὴ γίνεται σύμφωνα μὲ καθολικοὺς καὶ ἀναγκαίους νόμους, τοὺς ὑπερβατικοὺς καὶ a priori νόμους τοῦ πνεύματος, ποὺ ἔχουν ἀντικειμενικὴ ἀξία μόνο στὴν ἐφαρμογὴ τους μέσα στὸν αἰσθητὸ κόσμο, δηλαδὴ στὴν ἐφαρμογὴ τῆς καθαρῆς διάνοιας μέσα στὸ φυσικὸ κόσμο καὶ συνεπῶς στὴ διανοητικὴ γνώση τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Οἱ συνθετικὲς κρίσεις a priori στὴν περιοχὴ τῆς φυσικῆς εἶναι δυνατὲς, κατὰ τὸν Κάντ, μόνο μέσα στὴν ἐμπειρία. Στὴν ἐννοια τῆς ἐμπειρίας συγκεντρώνεται ὅλη ἡ γνωσιοθεωρητικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ· εἶναι συνεπῶς ἀνάγκη ν' ἀναπτυχθῇ πλατύτερα ἡ ἐννοια, ποὺ ἔχει ἡ ἐμπειρία στὴν Καντιανὴ φιλοσοφία, γιὰ ν' ἀποφευχτοῦν ἐπικίνδυνες παρανοήσεις, ποὺ ἔγιναν στὸ παρελθὸν καὶ εἶχαν ὡς συνέπεια νὰ παρερμηνευτῇ τελείως τὸ ἔργο τοῦ Κάντ καὶ νὰ χαρακτηριστῇ ὡς ἔργο ἐμπειρικοῦ καὶ σκεπτικιστῆ.

ρία, ὡς νίκη τοῦ πνεύματος στὸν ἀγῶνα του μετὰ τὴ φύση. Ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι ὁ μόνος λαὸς στὴν πνευματικὴ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, ποὺ ὑψώθηκε ἀπόλυτα στὸ φῶς τῆς πνευματικῆς νίκης καὶ ἐλευθερίας. Καὶ ἡ συνείδηση τῆς νίκης αὐτῆς εἶναι κείνη, ποὺ ἔκανε τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες νὰ θεωροῦν ὅλους τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς ἀρχαιότητος ὡς βαρβάρους. Ἕλληνας στὴ συνείδηση τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου εἰσήμαινε πνευματικὰ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, βάρβαρος ἀντίθετα εἰσήμαινε δοῦλος στὴ φύση, ἄνθρωπος ἀλύτρωτος ἀπὸ τὸ φυσικὸ κόσμο καὶ ὑποταγμένος στὸ κράτος τῆς εἰμαρμένης καὶ τῆς φυσικῆς ἀνάγκης. Τὸ φῶς τῆς ἰδέας τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας φωτίζει ἀπ' τὰ βάθη τῶν αἰώνων καὶ τὴν πνευματικὴ δημιουργία τοῦ Κάντ στίς ὑψηλότερες κορυφές της.

Ἡ ἐμπειρία, στὸ ἀληθινὸ νόημα τοῦ Κάντ, διαφέρει τελείως ἀπὸ τὴν ἐμπειρία στὸ νόημα τοῦ ἐμπειρισμοῦ. Ἄβυσσος χωρίζει στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸν Καντιανισμό ἀπὸ τὸν ἐμπειρισμό. Ἡ ἔννοια τῆς ἐμπειρίας στὸν ἐμπειρισμὸ θεμελιώνεται σὲ μιὰ γνωσιολογικὴ θεωρία ἐμπειρικῆς καὶ ὑλικῆς πηγῆς καὶ οὐσίας τῆς γνώσης καὶ ἀπ' αὐτὴ βγαίνει μιὰ γενικώτερη ὑλιστικὴ γιὰ τὸν κόσμον καὶ τὴ ζωὴ κοσμοθεωρία στὴν περιοχὴ τῆς μεταφυσικῆς, ἡ Καντιανὴ ὅμως ἔννοια τῆς ἐμπειρίας πηγάζει ἀπὸ μιὰ καθαρὰ νοολογικὴ γνωσιολογικὴ θεωρία γιὰ τὴν οὐσία τῆς γνώσης καὶ ἀπάνω σ' αὐτὴ θεμελιώνεται μιὰ γενικώτερη ἀπόλυτα ἰδεαλιστικὴ μεταφυσικὴ καὶ ἠθικὴ κοσμοθεωρία τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

Ἐμπειρία, στὸ νόημα τοῦ ἐμπειρισμοῦ, εἶναι ἡ ἐμπειρικὴ γνώση τοῦ κόσμου, ποὺ ἔχει ἐμπειρικὴ φύση καὶ πηγάζει καθαρὰ καὶ μόνο ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις καὶ τὸ φυσικὸν κόσμον. Ἐμπειρία ὅμως, στὸ νόημα τῆς κριτικῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ, εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ καθαρὴ ἀπριόριστη γνώση τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ποὺ ἐκτείνεται μόνο μέσα στὰ ὅρια τοῦ αἰσθητοῦ ἢ φυσικοῦ κόσμου.

Ἡ γνώση ὅμως αὐτὴ, κατὰ τὸν Κάντ, δὲν πηγάζει ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις καὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμα, ὡς καθαρὴ αὐτενέργεια, καὶ δὲν εἶναι στὴν οὐσία τῆς ἐμπειρικῆς, ἀλλὰ καθαρὰ πνευματικὴ, ὡς καθαρὴ πνευματικὴ σύνθεση τῶν αἰσθητικῶν καὶ τῶν καθαρῶν πνευματικῶν στοιχείων τῆς σύμφωνα μὲ τοὺς καθολικοὺς καὶ ἀναγκαίους ἀπριόριστες καὶ ὑπερβατικοὺς νόμους τοῦ πνεύματος. Ἡ ἐμπειρία, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι «δημιούργημα τῆς διάνοιας μὲ τὰ ὑλικά τῆς αἰσθητικότητας» «Produkt des Verstandes aus Materialien der Sinnlichkeit» (Προλεγόμενα). Ἡ ἐμπειρία, μὲ τὸ νόημα αὐτό, ἀναφέρεται μόνο στὰ ὅρια, στὴν ἔκταση ἐφαρμογῆς τῆς ἀνθρώπινης γνώσης καὶ στὴν ἀντικειμενικὴ ἀξία τῆς, ὄχι ὅμως στὴν πηγὴ τῆς καὶ στὴν οὐσία τῆς. Ἐμπειρία, ὀνομάζει ὁ Κάντ, τὴ μόνη δυνατὴ ἀνθρώπινη γνώση, ὡς γνώση τοῦ καθαρῶν λόγου στὴν ἐνδοκοσμικὴ θεωρητικὴ ἐφαρμογὴ του καὶ στὴν ὑπερβατικὴ (transzendentalen) σχέση του μὲ τὸν κόσμον. Συνεπῶς ἡ κριτικὴ τοῦ καθαρῶν λόγου στὸ βᾶθος τῆς δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο, παρὰ μόνο ἡ κριτικὴ τῆς ἐμπειρίας.

Ἡ ἐμπειρία, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι ἡ καθαρὴ ἀπριόριστη διανοητικὴ γνώση τοῦ κόσμου καὶ εἶναι δυνατὴ μόνο ὡς καθαρὴ σύνθεση τῶν ἐνοράσεων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ τῶν ὑπερβατικῶν τῆς στοιχείων τοῦ πνεύματος. Τὰ ὑπερβατικὰ στοιχεῖα τῆς ἐμπειρίας (οἱ καθαρὲς αἰσθητικὲς ἐνοράσεις (ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος), οἱ καθαρὲς ἔννοιες τῆς διάνοιας (οἱ κατηγορίες), καὶ οἱ ἀρχὲς τῆς καθαρῆς διάνοιας (οἱ φυσικοὶ νόμοι)), εἶναι οἱ ἀναγκαῖοι ὑπερβατικοὶ ὅροι τῆς δυνατότητας τῆς ἐμπειρίας καὶ δίχως τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατο νὰ θεμελιωθῇ ἡ ἐμπειρία. Τὰ ὑπερβα-

τικά αὐτὰ στοιχεῖα εἶναι τὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματος τῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἀπόλυτη ἐπιστημονικὴ γνῶσις τοῦ φυσικοῦ κόσμου (ἢ φυσικὴ ἐπιστήμη) θεμελιώνεται μόνο στὰ καθαρὰ πνευματικὰ καὶ ὑπερβατικὰ στοιχεῖα καὶ ὄχι στὰ αἰσθητικὰ καὶ ἐμπειρικὰ στοιχεῖα. Τὸ πνεῦμα καὶ μόνο τὸ πνεῦμα, ὡς ἐλεύθερη ἀπὸ τῆ φύσης δημιουργία, θεμελιώνει τὴ γνῶσις τοῦ κόσμου (ὡς ἀπόλυτη ἐπιστημονικὴ μὲ καθολικότητα καὶ ἀναγκαιότητα γνῶσις) καὶ ὄχι ἡ φύσις. «Ἡ ἐμπειρία, τονίζει ὁ ἴδιος ὁ Κάντ στο ἔργο του «Die Fortschritte der Metaphysik . . .» περιέχει μέσα της ἕν Ἀpriori, πού εἶναι μιὰ πνευματικὴ λειτουργία, ἡ ὁποία προϋποθέτει τὴ συνθετικὴ δημιουργητικότητα τῆς ἐνιαίας συνείδησης» (Die Erfahrung selbst ein Apriori enthält, dass eine Intellektualfunktion ist, indem sie die synthetische Tätigkeit des einheitlichen Bewusstseins voraussetzt). Ἐπίσης στὴν Κ.Κ.Λ. ὁ Κάντ τονίζει «Κάθε ἐμπειρία περιέχει ἐκτὸς ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ ἐνόραση, μὲ τὴν ὁποία μᾶς δίνεται ἕνα πράγμα, ἀκόμα καὶ μιὰ ἔννοια ἐνὸς ἀντικειμένου, πού δίνεται ἢ φαίνεται στὴν αἰσθητικὴ ἐνόραση. Συνεπῶς στὸ βάθος ὅλων τῶν γνώσεων τῆς ἐμπειρίας ὑπάρχουν οἱ ἔννοιες τῶν ἀντικειμένων ὡς a p r i o r i ὄροι γιὰ τὴ θεμελίωση τῶν γνώσεων αὐτῶν» «demnach werden Begriffe von Gegenständen überhaupt, als Bedingungen a p r i o r i, aller Erfahrungskennntniss zum Grunde liegen» (Κ.Κ.Λ. § 14). «Οἱ μορφές τῶν ἀντικειμένων, ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, ὡς καὶ οἱ κατηγορίες καὶ οἱ θεμελιακὲς ἀρχές τῆς διάνοιας εἶναι οἱ a p r i o r i ἀρχές, πού σύμφωνα μόνο μ' αὐτὲς εἶναι δυνατὴ ἡ ἐμπειρία». «Ἡ ἐμπειρία εἶναι δυνατὴ μόνο μὲ τοὺς ὑπερβατικούς νόμους τῆς καθαρῆς διάνοιας» (Erfahrung ist nur möglich durch transzendente Gesetze der reinen Verstandes). «Τὸ συνθετικὸ στοιχεῖο τῆς γνῶσις εἶναι τὸ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τῆς ἐμπειρίας» (Das Synthetische des Erkenntniss ist das Wesentliche der Erfahrung). «Ἡ καθαρὴ διάνοια εἶναι ἡ μορφικὴ συνθετικὴ ἀρχὴ τῆς ἐμπειρίας» (der reine Verstand ist das formale synthetische Princip der Erfahrung). «Ἡ ἐμπειρία εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἀπλὴ ἐμπειρικὴ συναρμολόγηση τῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων» (mehr als bloss empirische Zusammensetzung der Wahrnehmungen). «Ἡ ἐμπειρία εἶναι μιὰ σύνθεσις αἰσθητικῶν ἐνοράσεων, ἡ ὁποία (σύνθεσις) δὲν εἶναι μέσα στὸν κόσμο τῶν ἐνοράσεων αὐτῶν» (die Erfahrung ist eine Synthesis von Wahrnehmungen die selbst nicht in der Wahrnehmung enthalten ist). «Ἡ ἐμπειρία εἶναι μιὰ συνθετικὴ ἐνότητα καὶ σύνδεσις τῶν ἐνοράσεων» (eine synthetische Verbindung der Anschauungen) (Κ.Κ.Λ.). «Τὸ ἀπόλυτο ὅλο κάθε δυνατῆς ἐμπειρίας δὲν εἶναι ἐμπειρία» (das absolute Ganze aller möglichen Erfahrung ist keine Erfahrung) (Προλεγόμ. § 40).

Τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας, κατὰ τὸν Κάντ, δὲν εἶναι τὸ πρόβλημα, ἂν ἦναι δυνατὴ ἡ ἐμπειρία (αὐτὸ εἶναι αὐταπόδεικτο μὲ ἀπόλυτη ἀντικειμενικὴ βεβαιότητα καὶ τὴ βεβαιότητα αὐτὴ μᾶς δίνει ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου μέσ' στὸν κόσμο),

ἀλλὰ τὸ ἐρώτημα, πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ ἐμπειρία, ὡς ἀπόλυτη ἐπιστημονικὴ γνῶσις μὲ καθολικὸ καὶ παγκόσμιον κῦρος;

Τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι τὸ κύριον καὶ κεντρικὸ πρόβλημα τῆς γνωσιολογίας καὶ τὸ πρόβλημα αὐτὸ ὁ Κάντ ἐρευνᾷ καὶ λύει στὴν Υ.ΑΝ. Μὲ τὴν κριτικὴν ἀνάλυσίν του ὁ Κάντ ἀποδείχνει, ὅτι ἡ ἐμπειρία εἶναι δυνατὴ μόνο ὡς καθαρὴ πνευματικὴ σύνθεση τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων σύμφωνα μὲ τοὺς ὑπερβατικούς νόμους τοῦ πνεύματος καὶ ὅτι οἱ συνθετικὲς κρίσεις a priori στὴν περιοχὴ τῆς φυσικῆς εἶναι δυνατὲς μόνο μέσα στὴν ἐμπειρία, ὡς ἀναγκαῖες a priori συνθετικὲς καὶ συστατικὲς ἀρχὲς τῆς ἐμπειρίας.

Οἱ δύο ὑψηλότερες στιγμὲς τῆς ὅλης μεθόδου τοῦ Κάντ στὴν ἀπόδειξη τῆς δυνατότητας καὶ τῆς a priori φύσης τῆς ἐμπειρίας εἶναι ἡ μεταφυσικὴ ἀνάλυση καὶ ἡ συνθετικὴ μέθοδος. Τὴν πρώτην ὁ Κάντ ἐφαρμόζει στὴ μεταφυσικὴ ἀπαγωγή (metaphysische Deduktion) τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τῆς διάνοιας καὶ τὴν δευτέραν στὴν ὑπερβατικὴ ἀπαγωγή (transzendente Deduktion) τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν.

Στὴ μεταφυσικὴ ἀπαγωγή ἡ ἀπόδειξη τῶν καθαρῶν διανοητικῶν ἐννοιῶν ὁ Κάντ ἀποδείχνει τὴν a priori φύσιν τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν, στὴν ὑπερβατικὴ ὁμῶς ἀπαγωγή ἀποδείχνει τὴν ἀντικειμενικὴν ἀξίαν τους. Στὴν πρώτην ὁ Κάντ ἀποδείχνει, ὅτι ἡ οὐσία τῆς διάνοιας εἶναι ἡ σύνθεσις, ἡ σύνθεσις ὁμῶς αὐτὴ δὲν εἶναι ἐμπειρικὴ, ἀλλ' ὑπερβατικὴ (transzendental). Ἡ μόνη δυνατὴ γνῶσις, ἡ ἐμπειρία, εἶναι σύνθεσις τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν καθαρῶν a priori ἐννοιῶν, τῶν κατηγοριῶν. Καὶ εἶναι καθαρὲς a priori οἱ κατηγορίαι, κατὰ τὸν Κάντ, γιατί ἔχουν τὶς οὐσιαστικὲς ιδιότητες τοῦ a priori στοιχείου, τὴν καθολικότητα καὶ τὴν ἀναγκαιότητα. Μὲ τὴν κριτικὴν ἀνάλυσιν ὁ Κάντ ἀποκαλύπτει, ὅτι ἡ διανοητικὴ γνῶσις (ἡ ἐμπειρία) εἶναι καθολικὴ καὶ ἀναγκαία καὶ συνεπῶς ὑπάρχουν σ' αὐτὴ καὶ a priori στοιχεῖα, γιατί μόνο τὰ a priori στοιχεῖα ἔχουν καθολικότητα καὶ ἀναγκαιότητα. Καὶ τὰ a priori αὐτὰ στοιχεῖα τῆς ἐμπειρίας εἶναι οἱ καθαρὲς ἔννοιαι ἢ κατηγορίαι. Οἱ κατηγορίαι εἶναι οἱ καθαρὲς συνθετικὲς ἐνότητες τῶν ἐνοράσεων στὴν ὑπερβατικὴ αὐτοσυνείδησις τοῦ ὑποκειμένου.

Ἡ μεταφυσικὴ λοιπὸν ἀνάλυσιν μᾶς ἀποκαλύπτει, ὅτι ἡ ἐμπειρία δὲν εἶναι δυνατὴ, παρὰ μόνο ὡς σύνθεσις αἰσθητικῶν καὶ ὑπερβατικῶν στοιχείων, ἐνοράσεων καὶ καθαρῶν ἐννοιῶν.

Τὸ ἔργο ὁμῶς τῆς Υ.ΑΝ. δὲν τελειώνει ὡς ἐδῶ. Τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας εἶναι ἀκόμα ἄλυτον. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι ν' ἀποδειχθῇ κριτικῶς, ὅτι οἱ κατηγορίαι δὲν εἶναι μόνο ἀπλῆς καθαρὲς μορφὲς τῆς διάνοιας, ἀλλ' ὅτι ὡς καθαρὲς a priori ἔννοιαι καὶ μορφὲς τῆς a priori διανοητικῆς γνῶσις ἔχουν ἀπόλυτη ἀντικειμενικὴ καὶ πραγματικὴ ἀξία μέσα στὴν πραγματικὴ γνῶσις τοῦ κόσμου (τὴν ἐμπειρία). Καὶ τὸ ἔργο αὐτὸ ἐκτελεῖ ὁ Κάντ στὴν ὑπερβατικὴ ἀπόδειξιν τῶν κατηγοριῶν.